

VI. РЕЦЕНЗІЇ

Погорецький М. А.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Гринюк В. О.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПЕРШЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЦЕРКОВНОМУ ПРАВІ

В умовах незалежної України маємо можливість не лише запозичувати європейський досвід, а й повинні відроджувати і зберігати власну правову традицію, яка нерозривно пов'язана з духовними орієнтирами. На сучасному етапі розвитку суспільства особливо гостро постають проблеми державно-церковних відносин, які мають геополітичний характер, необхідність пошуку ефективних моделей взаємодії з ними. У зв'язку з цим поява історико-правових досліджень у сфері церковного права є як ніколи вимушеною.

Незважаючи на те, що проблемам державно-церковних відносин присвячена значна кількість історично-правових, історичних, філософських, політологічних напрацювань, однак дослідженням інституту юридичної відповідальності в церковному праві середньовічної України вітчизняна юридична наука похва-

литися не може. Проте цю прогалину заповнює наукова праця молодого дослідника Іванни Мацелюх.¹

Перед автором, таким чином, поставлено завдання сформулювати і вирішити цілу низку дослідницьких завдань, які через певні обставини залишалися тривалий час поза межами наукових інтересів як правознавців, так і істориків. Виходячи вже з цієї обставини, можна стверджувати про актуальність теми монографії І. Мацелюх, яка вперше в історико-правовій літературі здійснила спробу комплексно дослідити й ознайомити широкий науковий загал з особливостями інституту юридичної відповідальності в церковному праві. Слід зазначити, що хронологічні межі роботи цілком слушно простягаються від періоду виникнення християнства і, як наслідок, вивчають процес становлення юридичної відповідальності, що, як відомо, започаткувався ще в умовах

¹ І Мацелюх, *Юридична відповідальність у церковному праві середньовічної України: монографія* (Київ, Талком 2018) 332.

Візантійської імперії. Верхньою шкалою є перша половина XVII ст., коли розпочинається національно-визвольна боротьба за Українську державу, яку очолив гетьман Б. Хмельницький. У цей час Київська митрополія перебувала під юрисдикцією Константинопольського патріарха, що дозволяло українській православній церкві зберігати широкі автономні права.

Досліджуючи особливості інституту юридичної відповідальності в церковному праві, І. Мацелюх залучила до наукового обігу і синтезувала великий масив опублікованих та маловідомих джерел, критично проаналізувала їх. Звертає на себе увагу намагання автора залучити не лише роботи, власне, українських авторів, а й широко використати здобутки іноземної історіографії, в тому числі і праці істориків з української діаспори, серед яких передусім слід назвати напрацювання І. Власовського, І. Огієнка, М. Поснова, Й. Сліпого, Я. Туркала, Ю. Федорова, М. Чубатого, О. Лотоцького.

Автор достатньо вміло послуговується працями британських, німецьких, польських авторів, виданих відповідними мовами, що вказує на вміння уникати упередженості і викладати матеріал із високим рівнем об'єктивності. Заслугує бути відзначеною окреслена автором джерельна база дослідження, серед елементів якої виділяються матеріали іноземних джерелознавчих студій, що, безумовно, сприяло отриманню науково обґрунтованих результатів дослідження.

Здійснений автором комплексний аналіз проблем формування нормативних підстав настання юридичної відповідальності та становлення форм правового впливу на порушника у церковному праві Візантійської імперії та Руської держави дав змогу побачити спільні та відмінні риси між цими двома правовими системами. Відтак книга може стати в нагоді для дослідників, що цікавляться правовою компаративістикою. У ній небезпідставно стверджується про достатньо умовний варіант сприйняття візантійської правової проєкції системою руського церковного права,

адже автор продемонструвала відмінності між інститутом юридичної відповідальності Візантії та Русі. Крім того, у монографії простежено за процесом розвитку інституту юридичної відповідальності за церковні правопорушення в Великому князівстві Литовському і Речі Посполитій, що надало їй системного та комплексного характеру.

Аналізуючи підстави для настання юридичної відповідальності за церковні правопорушення в джерелах церковного права державного походження, автор назвала функції, які покладалися на цей інститут, зокрема: охоронну, яка полягала у попередженні церковних правопорушень; виховну, на котру покладалася обов'язок попередження вчинення злочинів проти сім'ї, моралі, віри та церкви; захисну, що передбачала відновлення порушених суб'єктивних прав чи примусову реалізацію невиконаних обов'язків; каральну функцію, яка виражалася у встановленні певних обмежень для порушників норм церковного права, позбавленні їх певних матеріальних чи нематеріальних благ, накладенні штрафних санкцій, навіть позбавленні життя.

Слід зазначити, що у монографії проаналізовано організаційно-правові засади становлення церковного судочинства, на плечі якого лягла вирішальна фаза юридичної відповідальності – постановлення судових рішень та винесення вироків. У роботі, і це дуже важливо, на основі актів Литовської метрики, записів із Гродських книг показано судову практику зі справ відповідної церковної юрисдикції.

Беззаперечно, що наукові положення цієї фундаментальної наукової праці можуть використовуватися в навчальному процесі багатьох закладів вищої освіти України при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Історія українського права», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Порівняльне правознавство», «Релігійно-традиційна правова сім'я», «Церковне право» та ін. Практичне значення дослідження також вбачається у тому, що одержані І. Мацелюх резуль-

тати, положення та висновки можуть і повинні враховуватися як у науково-дослідницькій сфері при проведенні подальших досліджень проблем вітчизняної історико-правової науки, так і при підготовці навчальних посібників, розробленні лекційних курсів, навчальних програм, методичних рекомендацій.

Даючи загальну високу оцінку цій фундаментальній науковій праці, вимушені висловити й окремі критичні зауваження. Так, достатньо дискусійним є положення щодо використання понять «дореволюційний дослідник», «дореволюційна література» (с. 10–18). Потребує пояснень, яку саме революцію автор має на увазі: чи жовтневий переворот 1917 року, чи революційні події під час національно-визвольної боротьби українського народу у 1917–1921 роках, чи «Помаранчеву революцію» 2004 р., коли під тиском масових протестів було відмінено результати виборів Президента України та проведено повторний тур виборів, чи «Революцію Гідності» кінця 2013 – початку 2014 р., чи якісь інші технологічні революції. Вбачається за доцільне відмовитися від терміна «дореволюційний», адже він є дещо застарілий та нагадує класичну радянську історіографічну літературу, а у випадку його використання слід конкретизувати, про яку саме революцію йдеться у кожному конкретному випадку. У монографії є багато й інших дискусійних питань, які красномовно підтверджують актуальність обраної І. Мацелюх теми та невичерпність її для наступних дослідників, для яких рецензована праця буде не лише потужним теоретичним фундаментом, а й матиме методологічне значення.

Загалом, слід наголосити, що монографія І. Мацелюх «Юридична відповідальність у церковному праві середньовічної України» є ґрунтовною науковою роботою і серйозним внеском у дослідження проблем регулювання державно-церковних відносин. Сформульовані та викладені в ній положення, узагальнення й висновки мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для подальшого розвитку науки історії українського права.

Пропонується монографія:

Мацелюх І А, Юридична відповідальність у церковному праві середньовічної України: монографія (Київ, Талком 2018) 332.

Монографія присвячена еволюції інституту юридичної відповідальності в церковному праві середньовічної України. Простежено за його теневою, починаючи з доби Візантійської імперії, де виникає християнство і легалізується як державна релігія, до моменту створення унаслідок національно-визвольної революції у середині XVII ст. Української гетьманської держави (Війська Запорозького). Виявлено загальне та особливе у процесах і явищах, що забезпечували становлення юридичної відповідальності у сфері церковного права Руської держави та в умовах перебування українських територій у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитій. Проаналізовано організаційно-правові засади функціонування церковних судів, розвиток процесуального права, розглянуто практику діяльності відповідних судових інститутів. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, загалом усіх, хто цікавиться історією українського церковного права.